

Lenko Pleština

Sveučilište u Zagrebu
Arhitektonski fakultet
HR - 10000 Zagreb, Kačićeva 26

Prethodno priopćenje • Preliminary Communication
UDK • UDC 728.03:39(497.5)"19"

Rukopis primljen • Manuscript Received: 03.10.1996.
Članak prihvaćen • Article Accepted: 02.12.1996.

Tradicijski elementi u hrvatskoj arhitekturi obiteljskih kuća tijekom 20. stoljeća

Traditional Elements in 20th c. Croatian Architecture of Single-Family Houses

Ključne riječi • Key words

hrvatska arhitektura	Croatian architecture
obiteljska kuća	single-family house
suvremena arhitektura	modern architecture
tradicijaska arhitektura	traditional architecture

Sažetak • Abstract

Inicirana narodnim preporodom u 19. stoljeću, arhitektura obiteljskih kuća u Hrvatskoj svjesno prihvaća neke elemente tradicijskoga građenja, počevši od skica i projekata s početka stoljeća, pa sve do najnovijeg doba. Ti elementi, kao plod naših dvaju naslijeđa – zidanja kamenom i građenja drvetom, u većem ili manjem opsegu i na različite načine očituju određeni tradicionalizam, a mnogobrojni primjeri to i pokazuju.

Initiated by the national revival in the nineteenth century, from the beginning of the twentieth century to the present architects of single-family houses in Croatia intentionally included some elements of traditional architecture in their sketches and designs. Those elements were the product of the two different Croatian heritages, building in stone and building in wood, and to a greater or lesser degree expressed a traditional approach. There are many examples to show this.

■

Kada u 19. stoljeću jačaju pojedini slojevi seljaštva i poboljšavaju svoj društveni status, njihovo graditeljstvo, kuće i prostori u kojima borave, tj. seoska arhitektura, dobiva sve veću važnost. Oblikuje se novi estetski senzibilitet koji ne obuhvaća samo graditeljske objekte društvene i arhitektonske elite, već "lijepim" postaje i onaj svakidašnji seoski, pučki ambijent, a narodno građenje također može biti inspiracijom.

Nacionalni romantizam što je u prošlom stoljeću zahvatio europske narode pridonio je i buđenju hrvatskoga narodnog preporoda¹. U državnoj zajednici Habsburške Monarhije, a zatim Austro-Ugarske Monarhije. Hrvatska je bila okružena četirima snažnim kulturnim krugovima: austrijskogermanskim na zapadu, ugarskim na sjeveru, talijanskolatinskim na jugu i otomanskoislamskim na istoku. Poput mnogih europskih zemalja u to doba, Hrvatska je bila pretežito seljačka zemlja privržena tradicijskome monokulturnom modelu življenja, a njezini su gradovi imali obilježja europskoga građanskog standarda – multikulturalnost i univerzalizam.² Sjeverna, panonska Hrvatska, posjeduje gradove, burgove, dvorce i perivoje na kojima su zapisane stilske karakteristike srednjovjekovlja, baroka ili klasicizma, a južna, mediteranska Hrvatska obiluje iznimnim primjerima graditeljstva sklopova gradića, kaštela, bedema, palače i ljetnikovaca s obilježjima romanike, gotike i renesanse. (U hrvatskim gradovima osim arhitekture, europski standard slijedi i slikarstvo, pisana riječ, kazalište i glazba.)

Hrvatski autohtoni, narodni, nacionalni duh te osobitosti vlastitog identiteta egzistira, međutim, u dominantnoj populacijskoj seljačkoj masi, u njihovoj kulturi, pa tako i u njihovu graditeljstvu. U skladu s europskim revolucionarnim i reformatorskim gibanjima 1848. godine, najniži društveni slojevi od objekta vladanja pomalo prerastaju u subjekt i sve značajniji čimbenik upravljanja društvom. Hrvatski sabor 1847. ukida do tada službeni latinski jezik i uvodi hrvatski narodni jezik kao službeni u radu Sabora.³ Prema zaključcima Hrvatskog sabora iz 1848, ban Jelačić ukida kmetstvo. Seljaci iz položaja nazadnih, neobrazovanih i zabitih kmetova, ljudi bez značajnog digniteta, pomalo prerastaju u narod s osjećajem vlastite vrijednosti i samopoštovanja. Najznačajniji hrvatski političar druge polovice 19. stoljeća Ante Starčević, nazvan i ocem domovine, radikalno ističe hrvatsku samobitnost, odbacuje vezanost i za Beč i za Peštu te postavlja zahtjev za samostalnom državom. Narodni identitet postaje sve značajniji, njegovi elementi sve romantičnijim i pozitivnijim. U tom kontekstu do tada nezanimljiva narodna, pučka, tradicijska (predajno graditeljstvo), ruralna, autohtona (*engl.* vernakularna), folklorna ili pod drugim regionalnim nazivima poznata arhitektura dobiva posebno značenje. Možda se određeni prostornofunkcionalni nedostaci i ignoriraju, a ističe se romantična, metafizička odrednica iz koje proizlazi i estetski valer. Kao dio tog senzibiliteta provedeno je istraživanje i snimanje seljačkih kuća na području Banije, koje je Nikola Kolar 1885. objavio u "Viestima društva inžinira i arhitekata" pod naslovom *O sakupljanju gradjevni oblika u hrvatskom narodu*. Članak prati i sedam listova s prostornim crtežima, tlocrtima i detaljima, sve pod nazivom *Hrvatski gradjevni oblici*. Na velikoj gospodarskoj izložbi u Zagrebu 1891. godine bila je izložena i *Posavačka seljačka kuća*, koja je izazvala posebnu pozornost. Početkom stoljeća Martin Pilar i Janko Holjac istražuju "građevne oblike hrvatskih

1 U njemačkim se zemljama generira (prema K. Framptonu, 1806. F. L. Jahn) mit o njemačkom narodu (*Volk*). Kancelar "krvi i željeza" Bismark u tom duhu provodi i realpolitiku, Talijani su nadahnuti *risorgimentom* i Garibaldijem, Mađari I. Kossutijem. Francuzi su, također inspirirani parolama "*liberte-egalite-fraternite*" iz 1789. i svih kasnijih događanja, izgradili svoj moderni "nation" itd.

2 U srednjem se vijeku na zagrebačkom Gradecu osim Hrvata nastanjuju i brojni Nijemci, Mađari i Talijani.

3 Hrvatska je iza Vatikana druga zemlja u svijetu u kojoj se latinski najduže zadržao u službenoj upotrebi (konstatacija prof. V. Bedenka). Inače, prvi se put u povijesti Sabora na hrvatskom jeziku sabornicima obratio I. Kukuljević 2. svibnja 1843. (To je podatak naveden u različitim izvorima. Citajući ovaj tekst, kolega M. Obad Ščitaroci uputio me na još raniji datum: godinu 1832, kada je u Saboru hrvatskim jezikom progovorio Juraj Gjuro barun Rukavina Vidovgradski; izvor: "Obzor", god. LXXII, br. 23, str. 2.)

Prizemno

Na triemu (I. kat)

SL. 1. Primjer iz istraživanja Hrvatskih građevnih oblika, 1885.

Izvor • Source
"Hrvatski građevni oblici",
1. i 2, VI, 1885: 5.

FG. 1. Example from research project
Croatian Architectural Forms, 1885

seljačkih zgrada". Publiciranjem i popularizacijom svih tih radova, oficijalna je arhitektonska struka dala važnost svom graditeljskom naslijeđu te na određeni način uvela i domaće graditeljske motive kao ravnopravne inspirativne teme. Anonimno, predajno graditeljstvo "arhitekture bez arhitekata" (ne i bez cijenjenih majstora) i dalje je glavnina građenja, ali poneki arhitekti prave skice i projekte na kojima se očituju tradicijski elementi (Č. Iveković: *Kuća u Trstonom pokraj Dubrovnika* iz 1908; V. Kovačić: *Vila Freulich* u Zagrebu iz 1919).

Između dva svjetska rata u Hrvatskoj je bilo oko 80% seoske populacije, od čega je većina bilo poljoprivredno stanovništvo. Seoska kuća upotpunjena poljoprivrednim gospodarskim sadržajima višega ili nižeg prostornograđevinskog standarda karakteristična je obiteljska kuća najšire populacije tog vremena. Kuće napravljene na podlozi davnoga tradicijskog građenja postupno dobivaju dodatke i preobrazbe uvjetovane pojavom industrije. Vjera u seljaštvo kao najpozitivniji dio hrvatskog društva osnovno je načelo nauka najpopularnijega hrvatskog političara s početka stoljeća Stjepana

4 U Njemačkoj 1929. R. W. Darre izdaje knjigu *Seljaštvo kao izvor života nordijske rase*, u kojoj se očituju ideje *Blut und Boden*-kulture (prema K. Framptonu, *Modern Architecture*: 216), čija je posljedica zacijelo i afirmacija *heimatstila*, tj. građenja u njemačkom duhu, a "seoska naselja nisu samo uporišta patriotizma, već i izraz čiste nordijske rase" (prema K. Framptonu, str. 217). Posljedica toga je sataniziranje moderne arhitekture u Trećem Reichu što je nastajala u to isto vrijeme, a u Njemačkoj je imala snažno uporište u Bauhausu. Novo ogledno naselje *Weissenhof* u Stuttgartu iz 1927. (po uzoru na njega 1932. izgrađen je *Werkbundsiedlung* u Beču) te, uz ostalo, i Le Corbusierovih "5 točaka nove arhitekture" u snažnoj su opoziciji sa srednjoeuropskom tradicijom i slikom obiteljske kuće.

SL. 2. Ć. Iveković: Kuća kraj Dubrovnika, 1908.

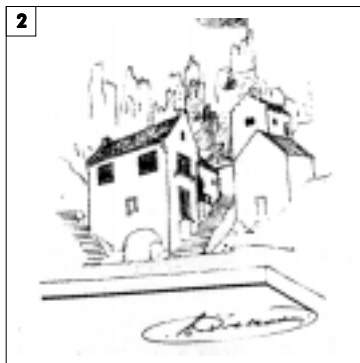
Izvor • Source
Slavica Marković, *Ćiril Metod Iveković*, DPUH, Zagreb, 1992: 93.

FG. 2. Ć. Iveković: House near Dubrovnik, 1908

SL. 3. V. Kovačić: Kuća Freulich u Zagrebu, 1919.

Izvor • Source
"Arhitektura", 186-188, 1983/1984: 121.

FG. 3. V. Kovačić: the Freulich House in Zagreb, 1919

5 A. Laslo, *Arhitektonski vodič*, "Arhitektura", 186-188: 122. Bilo bi zanimljivo komentirati tvrdnju o vernakularnosti s obzirom na to da je u zagrebačkom prostoru upotrijebljen primorski tradicijski element (oblik gabarita). Isti bi se komentar mogao protegnuti i na koju godinu kasnije, tj. na zagrebačku *Vilu Meixner* (1934), za koju Laslo u istom članku konstatira da je "jedan od najboljih primjera interpretacije tradicionalne morfologije" (*Arhitektonski vodič*: 128). Na toj je oblikovnoj crti i *Vila Rodanić* (1935) J. Korke.

6 Ž. Domljan, *Arhitekt Ehrlich*: 206.

7 Iz proglašenja grupe "Zemlja", katalog izložbe 1929. (navedeno u: Ž. Ćorak, *U funkciji znaka*: 109).

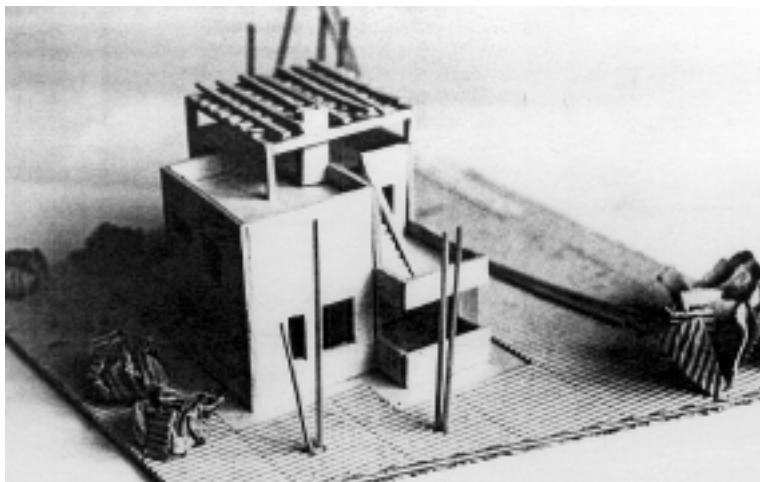
8 Kauzlarić/Gomboš grade vilu na Koločepu "Hlebrovoj vili Robić srodnim oblicima", B. Bon *vilu Antić* u Bakru "s Iblerom kao konzultantom", a "kao jedan od najljepših rezultata u okviru te problematike je *vila Jakšić* D. Galića, iz 1935" (navodi Ž. Ćorak u tekstu *U funkciji znaka*: 140). Kod Albinija se osim istaknute *Kuće Arko* iz 1939. na zagrebačkom Gornjem gradu, napravljene na mjestu i dijelom prema predlošku tradicijske kuće – gostionice "Matejna", može navesti *Vila Meixner* i skromna *kuća Matz* iz 1934. na Hvaru. B. Bon na Jadranu projektira i *Vilu Sever*, a N. Segvić realizira svoj (pretpostavljam) prvi objekt na Hvaru čistog kubusa, plitkoga dvostrešnog krova i zida od finog kamenog klesanca. Iz tog je vremena i tipološki srodna *Vila Mohović* u Rijeci, arhitekta K. Ostrogovića.

Radića, čija je Seljačka stranka neusporedivo najbrojnija u hrvatskim prostorima. Kultura "nepokvarenog" sela još je dosta čest ideal široke populacije.

U području arhitekture, pogotovo građenja obiteljskih kuća (najopsežnijeg fonda građenja) tridesetih se godina u Europi konfrontiraju ideje. S jedne strane to je građenje u duhu romantične, konzervativne, narodne, iskonske, neiskvarene tradicije, a s druge – promoviranje univerzalističkog modela odbacivanja prošlosti i njezinih oblika, s vjerom u napredak znanosti, novih otkrića i novih oblika.⁴ Konfrontacija, ali i koegzistencija tih dvaju senzibiliteta na hrvatskom prostoru također je prisutna ne samo u različitim stručnim krugovima, već i među pojedinim arhitektonskim ličnostima. Primjerice, čak su na istom zadatku Huga Ehricha iz 1929/1931. (vrijeme nastajanja *Vile Savoye*) zabilježena dva različita stava. Prvi, nerealizirani, projekt *obiteljske kuće Kerdić* pun je Loosova modernizma, a drugi je realizirani projekt "jednostavno koncipirane vernakularne vile"⁵ i kuće koja "otvoreno ispovijeda svoje srodstvo s jednostavnim oblicima primorskih kamenih kuća".⁶

Značajna umjetnička grupacija slikara i arhitekata "Zemlja", osnovana 1929, koja je 1935. godine zbog svojih lijevih socijalnih ideja zabranjena, s jedne je strane promicala modernizam ("treba živjeti i stvarati u duhu svog doba"⁷), a s druge se okretala domaćemu, lokalnom, autohtonom, pa je visokovrijedni rezultat te njezine aktivnosti poznata "Hlebinska škola" naivnog slikarstva. Predsjednik "Zemlje" arhitekt Drago Ibler projektirao je obiteljske vile, eklatantne primjere internacionalnog stila (*Bauer*, 1931; *Beer*, 1931), ali i vile koje nose duh domaćega regionalnog oblika (*Blažeković*, 1936; *Robić*, 1933; *Šišić*, 1935). Sjajni modernisti između dva svjetska rata M. Kauzlarić – S. Gomboš, A. Albin, D. Galić, L. Horvat i drugi⁸, također rade obiteljske kuće koje više ili manje nose vernakularnu nit.

Iako je nakon Drugoga svjetskog rata socijalizam i intenzivnija industrijalizacija potisnula važnost sela i tradicijskog ugođaja, vernakularni su oblici i dalje zanimljivi. Dvije tradicije – kamena, pretežno u jadranskom pojasu, i tradicija gradnje drvetom u kontinentalnom dijelu, iskazane su u zanimljivim primjerima obiteljskih kuća D. Boltara – J. Seissla – M. Miličića iz 1945. u *Bilicama* kod Šibenika, izgrađene za obitelji poljoprivrednika, a u Kumrovcu 1953/1954. B. Bernardi projektira obiteljske kuće za učitelje. Iz tog se vremena mogu spomenuti i grupacija manjih *stambenih objekata* u

SL. 4. H. Ehrlich: Kuća Kerdić, 1929 (nerealizirani projekt na lokaciji Zelengaj)

FG. 4. H. Ehrlich: the Kerdić House, 1929, unrealized design in Zelengaj, Zagreb

SL. 5. H. Ehrlich: Kuća Kerdić, 1931.

Izvor • Source
Žarko Domljan: *Arhitekt Ehrlich*, DPUH, Zagreb, 1979: 205.

FG. 5. H. Ehrlich: the Kerdić House, 1931

Visu iz 1952. arhitekta I. Vitića, njegov nerealizirani projekt *obiteljske kuće* iz 1945. te projekt *kuće Pavan na Krku*⁹ A. Freudenreicha. Kao vrstan poznavalac narodnoga graditeljstva (izdao je i knjigu *Kako narod gradi*), A. Freudenreich i sam radi veći broj projekata vernakularne inspiracije. U tom je duhu nastala i zanimljiva skica *belvedera na Brijunima*. Nerealizirani projekt *male kamene kuće* I. Vitića na tragu je Iblerova projekta *kuće Šišić*. Na *kamenoj kući Marasović*, prema projektu N. Šegvića, mijenja se slika uobičajene izdužene dvostrešne kuće na način da se na duljim fasadama dižu trokutasti zabati i u suprotnom smjeru dobiva dvostrešni krov. Dakle, uvodi se jedan neuobičajeni format u splitski ambijent, a iz svih ostalih detalja izvire tradicijski impuls. (Možda bi se i u Vitića i u Šegvića mogla zamijetiti određena sklonost teksturi kamenog zida koja korespondira (?) i s nekim Le Corbusierovim projektima Oobiteljskih kuća na kojima je naglašavao malo nepravilniju kamenu teksturu: *Le Pradet*, 1931; *Les Mathes*, 1935; *La Celle-Saint-Cloud*, 1935).

Broj seoske, a pogotovo poljoprivredne populacije, rapidno se

⁹ Ti su projekti objavljeni u magazinima "Arhitektura 196-199" (Bilice, Kumrovec, Vitić-obiteljska kuća), "Arhitektura" 1/1952(Vis) i monografija Z. Živković, *Aleksandar Freudenreich* (kuća Pavan).

SL. 6. D. Ibler: Vila Bauer u Zagrebu, 1931.

Izvor • Source
"Arhitektura", 186-188,
1983/1984: 125.

FG. 6. D. Ibler: Villa Bauer in Zagreb, 1931

SL. 7. D. Ibler: Vila Robić na Korčuli, 1933.

Izvor • Source
Željka Čorak, *U funkciji znaka*, DPUH, Zagreb,
1981: 137.

FG. 7. D. Ibler: Villa Robić on Korčula, 1933

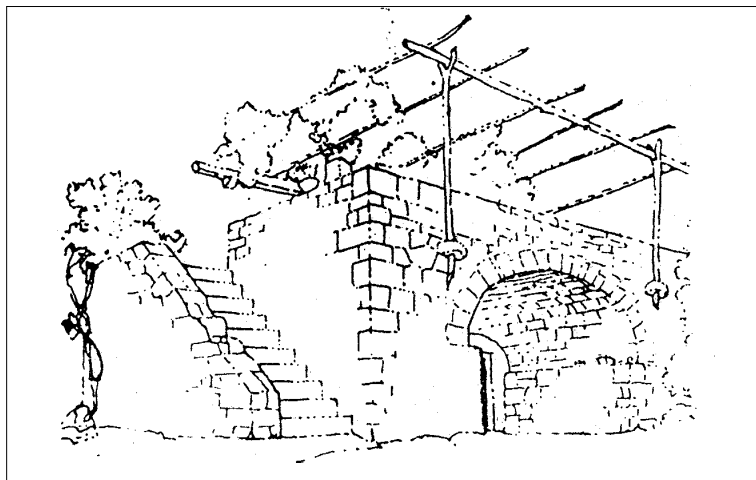

10 Na području tadašnje države, bivše Jugoslavije, podaci o seoskome (a u zagradi poljoprivrednom) stanovništvu ovako su se kretali po godinama: 1948-80% (67%), 1953-78% (60%), 1961-71% (50%), 1971-61% (37%), 1981-2 (20%), a predviđanja za godinu 2000. iznosila su 7% poljoprivredne populacije. U SAD-u, Velikoj Britaniji i Kanadi tada je (osamdesetih godina) bilo manje od 5% poljoprivrednog stanovništva (podaci iz *Enciklopedije LZ*, sv. 7, 1981, bibliografska jedinica *SELO*, str. 386). S obzirom na to da je Hrvatska bila malo razvijenija republika tadašnje države, ti postoci po godinama vjerojatnu su za Hrvatsku nešto niži.

11 Dok su gradska naselja obali već otprije imala krovove od crijeva (žlijebnjaka), ruralna su naselja imala pokrove od kamenih ploča koje su se povremeno prelijevale vapnom i neposredno nakon toga bile su intenzivno bijele boje koja je s vremenom, do novog prelijevanja, poprimala sivkastu patinu.

smanjuje¹⁰, ali vezanje za tradicijska obilježja uvijek je pobuđivalo određeni sentiment, možda u dijela stručnjaka na jedan, a u široke populacije na drugi način, neovisno o tome je li riječ o upotrebi lokalnoga, autohtonoga (možda i rustikalno interpretiranog) materijala, elementima arhitektonskog inventara (obrada prozora, isticanje dimnjaka, oblik strehe), obliku, proporciji i kompoziciji gabarita ili profiliranje nadvoja (!). U tom je oblikovanju bio važan utjecaj komercijalnih kataloga.

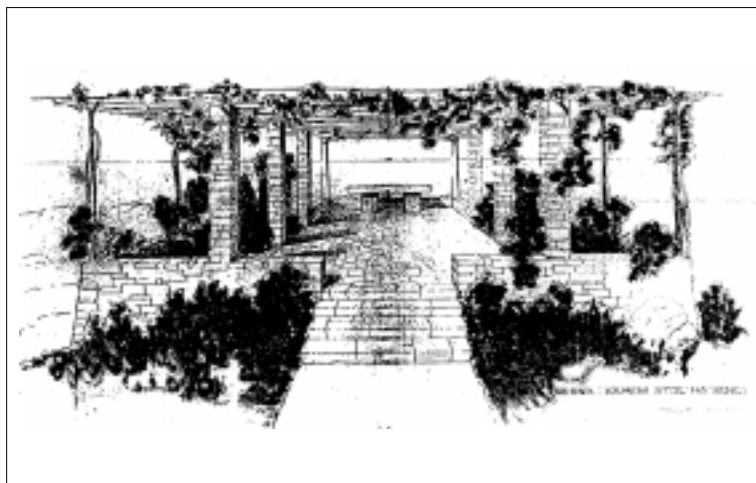
Turističkim *bumom* potkraj šezdesetih godina nastojala se stranim gostima ponuditi lokalna ambijentalna specifičnost, pa je, počevši od hotelskog naselja *Uvale Scott* 1966/1968, nastala cijela serija hotela (*Marko Polo*, *Babin kuk*, *Berulija*, *Haludovo*, *Kaktus*) koja je nudila regionalni (primorski) romantizam što je izvira iz slike primorskih seoskih aglomeracija. Te su realizacije, čini se, inspirirale mnoga rješenja obiteljskih kuća u tim područjima: razbijanje gabarita na manje dijelove i vernakularno poetiziranje razigranim volumenima (malo kamena i bijele žbuke) s krovnim (crvenim) plohami.¹¹ Tipični primjeri u tom stilu su projekti obiteljskih kuća

SL. 8. Crtež tradicijskog motiva arhitekture kamena A. Freudenreicha

Izvor • Source
Zdravko Živković,
Aleksandar Freudenreich,
DKH, Zagreb, 1992: 67.

FG. 8. A. Freudenreich:
drawing of a traditional
motif of stone
architecture

SL. 9. A. Freudenreich:
Belvedere na Brijunima,
1952.

Izvor • Source
Zdravko Živković,
Aleksandar Freudenreich,
DKH, Zagreb, 1992: 51.

FG. 9. A. Freudenreich:
The Belvedere on the
Brijuni Islands, 1952.

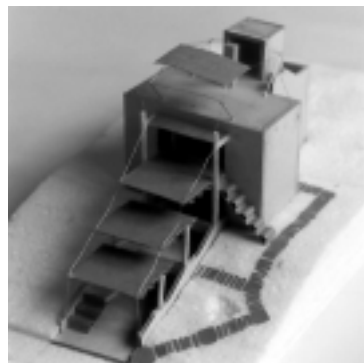
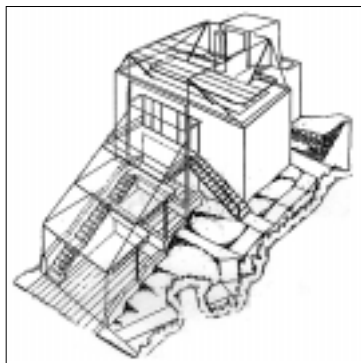
D. Kovačića u splitskoj regiji, Šerbetića – Čankovića u naselju *Zambratia* (Umag), stambene grupacije u Zagrebu, na *Dobrom dolu* A. M. Semencić iz 1982, te pojedini projekti obiteljskih kuća arhitekata E. Seršića (Baška, 1972), A. Rožića (Bratuš, 1973), A. Uglešića (Ist, 1974), I. Kolomba (Žaborić, 1975), B. Iskre (Poreč, 1978), V. Neidhardta (*K. Buljan*, 1979), B. Šerbetića (*Baldani*, Dubrovnik, 1980), J. Rošina (Baška Voda, 1980), A. Velkavrha (Pula, 1986), T. Mladine (Brač, 1989). Od onih s kompaktnijom krovnom plohom (dvostrešni krov) mogla bi se navesti kuća M. Kranjca u Novalji na Pagu iz 1984, kuća A. Uglešića na otoku Žverincu iz 1988. ili *adaptacija vlastite kuće* Z. Bregovca (1980). Z. Perković na *obiteljskoj kući u Kaštel Štafiliću* neoplastičkoj igri čistih volumena dodaje lokalni, regionalni znak dvostrešnog krova koji, iako reduciran na minimum, govori o karakteru pripadajućeg prostora.

Moj projekt za *obiteljsku kuću za iznajmljivanje s apartmanima u Omiškoj Rogoznici* (1979. g.), bez izravnih regionalnih konotacija, investitor oblikovno regionalizira tako da zadržava tlocrtni raspored, ali mijenja krov (umjesto upuštenoga stavlja izdignuti), ograde

SL. 10. L. Pleština: Kuća u Jadranovu, 1977. (aksonometrija, maketa)

Izradio • Made by Lenko Pleština

FG. 10. L. Pleština: House in Jadranovo, 1977 (axonometry, model)

(umjesto "brodske" izvodi "baroknu") i zaštitu otvora (umjesto bijele stolarije i "eslingera" stavlja "grilje" / kapke u prirodnoj boji drva). Na *projektu obiteljske kuće u Jadranovu* (1977. g.) ambijentnu sam pripadnost želio postići izduženim kubusom ravnog krova s dodatkom krovnih pergola s loznicom (odrinom) i razvučenim tendama. Zbog zahtjeva službe regionalne zaštite (i želje investitora) objektu je dodan kosi krov, a investitor je odbacio stube do katne terase, te željeznu, bijelu "brodsku" ogradu zamijenio "planinarskom" ogradom od tamnobajcanih dasaka.

Dio kontinentalnoga vernakularnog osjećaja kao da je generiran arhitekturom *Spomen-doma u Kumrovcu* B. Šerbetića i I. Filipčića ili kapama na zgradama M. Kranjca u Ogulinu 1971 – 1974, na kojima su krovovi od tamnog eternita,¹² postali predložak za postizanje lokalne ambijentne vrijednosti, barem za određenu publiku. Na toj su oblikovnoj liniji i *projekti obiteljskih kuća* B. Šerbetića (Zagreb: Gračanska, Zelengaj), M. Čankovića (Dubrava), G. Kneževića i Đ. Romića (kuće u naselju Sesvetski Kraljevec), M. Prpića (Nova Gradiška).

Posavska tradicijska drvena kuća – "hrvatska korablja", duboko je prožela arhitekta Salopeka, tako da su njegovi projekti obiteljskih kuća uvijek, i što je moguće više, na tragu tog nadahnuća. Kod nekih je arhitekata, nasuprot tome, vernakularnost krajnje diskretna i jedva zamjetljiva.¹³

Današnji odnos obiteljskih kuća prema vernakularnom impulsu u suvremenoj je hrvatskoj arhitekturi raznovrstan i varijabilan. Dosta se izgubio u smislu izravne korelacije. Mnogi "obični" ljudi koji grade obiteljske kuće tradicijske elemente najčešće nalaze u istaknutoj ulozi kosog krova (ili više "krovića"), vidljivoj upotrebi ponešto kamena ili drveta (tamno ili prirodno obojenoga), zaštiti otvora "griljama", polukružnim profilacijama iznad otvora, profiliranim željeznim ogradama ili rustikalno izvedenom roštilju. Postojeća regulativa u mnogim regijama upućuje na, primjerice, "... primjenu elemenata graditeljskog naslijeđa karakterističnog za ovo podneblje ili malo detaljnije zahtijeva kose krovne plohe nagiba 18 – 35 stupnjeva, uz obvezno korištenje elemenata tradicionalne dalmatinske arhitekture – abaina i luminara".¹⁴

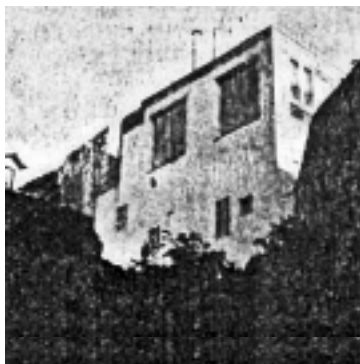
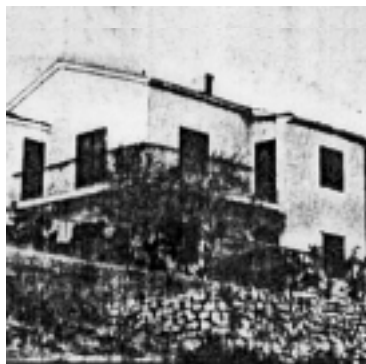
Tradicionalni sadržaji, tj. bivša funkcija, suvremenim je okolnostima, potrebama i standardima, naravno, potpuno revidirana, a tradicionalni su materijali kao glavni konstrukcijski i gradbeni materijali nestali. Preostali su, dakle, elementi oblikovanja koji u

¹² Možda bi se te "teške kape" mogle povezati s "teškim" ugođajem slamatih krovova zagorskog područja. (Prvonagrađeni natječajni rad - Spomen-dom, B. Šerbetića i I. Filipčića, predviđao je i slamatni krov na objektu.) Možda je i donekle neprimjerena primjena tih tamnih eternit-kapa u aktualnom zagrebačkom GUP-u (iz 1986, dopunjenom 1990) rezultirala zabranom uporabe tog krovnog materijala na pročeljima (!?).

¹³ *Projekt obiteljske kuće na Čilipima* N. Filipovića iz 1987, iako izveden modernističkim vokabularom (ravni krov) i plosnatim prizemnim gabaritom, u dvije sastavnice evocira tradiciju; u kamenoj oblozi (fino rezani brački kamen, ali slagan "fuga na fugu") i u trima fasadama s po jednom lukom ("tri volta"), ali izvedenim kao scenografski motiv od drvenih letvica. Naravno, taj se tradicijski titraj može vezati i za arkade gradske dubrovačke arhitekture.

¹⁴ Iz lokacijske dozvole (uvjeti građenja) u Klisu, 1994.

SL. 11. Dva primjera s otoka Hvara koji su bili predmetom ankete o uklapanju u ambijent

Izvor • Source
Općinska odluka o tipologiji izgradnje objekata građana, SO Hvar, 1977.

FG. 11. Two examples from the island of Hvar that were the subject of a questionnaire about whether they are in harmony with the environment

detaljima pobuđuju sliku tradicijske arhitekture. Danas upotrebljavani tradicijski materijal pojavljuje se fragmentno i kao određeni tradicijski dekor.

U traženju pravoga suvremenog izraza duha vernakularne arhitekture ni kompetentni stručnjaci nemaju usuglašene stavove ni senzibilitete.

Konzaltniška organizacija "Koprojekt" je pod pokroviteljstvom Ministarstva graditeljstva Republike Hrvatske objavila 1992. natječaj za prikupljanje provjerenih realiziranih projekata koji bi se kataloški ponudili za brzu obnovu i izgradnju kuća u ratom stradalim područjima. Raspisom su se tražili projekti koji bi svojim oblikovnim obilježjima najbolje odgovarali za sedam tradicijski tipološki različitih hrvatskih regija. U raspisu natječaja, navedene su tri kulturne regije u prostoru Hrvatske: jadranska, dinarska i panonska, "...unutar kojih otkrivamo mnoštvo regionalnih i lokalnih posebnosti, tako da se može govoriti o sedam karakterističnih graditeljskih regija":

- Slavonija, Baranja i Srijem
- Zagorje, Prigorje, Međimurje i Podravina
- Posavina, Pokuplje i Moslavina
- Gorski kotar i Žumberak
- Lika, Kordun i Banija
- Istra, Kvarner i Primorje
- Dalmacija.¹⁵

Te regije korespondiraju s regionalizacijom koju je napravio Z. Živković i prikazao na Karti približno označenih područja Hrvatske istih ili sličnih tipoloških karakteristika narodne arhitekture.

Žiri sastavljen od vrlo kompetentnih stručnjaka¹⁶ od ponuđena 134 rada odabrao je 31 obiteljsku kuću, 8 kuća u nizu i 11 manjih višestambenih zgrada. Žiri je također utvrdio da je natječaj uspio, da se dosljedno držao raspisom postavljenih kriterija (?) iako među odabranim radovima nema znatnije, ili gotovo uopće nema, regionalne kategorizacije u duhu raspisanog natječaja.¹⁷

Prošlogodišnji natječaj Županije zagorske (iz 1995), proveden preko Udruge arhitekata za suvremenu zagorsku kuću dokaz je relativizma procjene vrijednosti. U raspisu je zahtijevano racionalno rješenje za suvremeno i funkcionalno obiteljsko stanovanje, s tim da "... oblikovanje zgrade treba proizići iz tradicionalne arhitekture

¹⁵ Prema raspisu natječaja "Većernji list" od 1. kolovoza 1992. Te regije korespondiraju s regionalizacijom koju je napravio Z. Živković i prikazao na Karti približno označenih područja Hrvatske istih ili sličnih tipoloških karakteristika narodne arhitekture (Z. Živković, *Hrvatsko narodno graditeljstvo*, II, 1992: 8).

¹⁶ Članovi žirija bili su: B. Kincl, G. Knežević, Đ. Mirković, A. Vulin, B. Tardozzi, I. Rogić, V. Šimetin, P. Durbešić, B. Fay, Z. Fronlich, R. Ivančević, S. Marušić.

¹⁷ Za više je projekata navedeno da su prikadni za sve regije (?!). (Četiri godine nakon provedbe tog natječaja prodana su samo tri projekta, a samo je jedan "u izgledu da bude realiziran negdje u Herceg-Bosni"; prema podacima iz "Koprojekta".)

Hrvatskog zagorja". Od pristiglih 98 radova, žiri je nagradio 5 i otkupio 15 radova (među kojima dosta radova mladih autora). Na otvorenju izložbe prvi čovjek županije – župan zagorski, otvoreno je iskazao svoje nezadovoljstvo odabranim radovima, natječaj ocijenio promašenim te najavio svoj novi natječaj s istom temom.¹⁸

Govoreći o vernakularnim senzibilitetima i različitom doživljaju oblika obiteljske kuće, valja reći da se ta različitost ne očituje samo, na liniji stručnjaci – laici nego i stručnjaci na različit način procjenjuju te vrijednosti. U brošuri uputa o projektiranju na otoku Hvaru iz 1977, koju su napravili kompetentni stručnjaci, a tadašnji je općinski vijećnici prihvatili kao općinsku odluku, prikazana su dva primjera obiteljskih kuća, jedan kao "... veoma dobro rješenje: razigrane krovne plohe, balkoni s lijepom baroknom ogradom, otvori u dalmatinskom omjeru, a drugi kao žalosna degradacija ambijenta: prozori, dimnjaci, ravni krov". U anketi koju sam proveo među 40 respektabilnih hrvatskih arhitekata¹⁹ i u kojoj su prikazani primjeri bez komentara iz brosure, u najvećem se broju slučajeva dobrim rješenjem pokazalo ono koje je u brošuri oštro kritizirano (!?). U drugoj anketi, provedenoj među nearhitektima, rezultati su bili u skladu s preporukama općinske odluke. Taj primjer govori o konfrontaciji stavova i senzibiliteta te o složenosti problema današnjeg projektiranja u prostoru ambijentnih i tradicijskih vrijednosti, a na način da se te vrijednosti prolongiraju.

Analizirajući tradicijski impuls i njegovu prisutnost u arhitekturi naših obiteljskih kuća, uz niz posebnosti prema pojedinim hrvatskim regijama, ipak bi se općenito mogle aproksimirati i utvrditi dvije inicijacije: drvo na kontinentu i kamen na obali. Ta su dva materijala odredila one osnovne slike i predodžbe o autohtonoj arhitekturi u te dvije megaregije (kao u prostorima u kojima živi i gradi najveći dio hrvatske populacije). Usporedbom tla, podneblja, građenja, materijala i oblika mogu se uočiti neke razlikovne crte. One, naravno, nisu isključiva specifičnost jednoga ili drugog prostora (često se susreću u oba prostora), nego su samo u nekome od njih u određenom stupnju prisutniji, prevladavajući, dominantniji ili samo doživljajno tipičniji, pogotovo nakon pojave novih materijala te komunikacijske i političke integracije tih prostora. Navedena dvojna podjela svekolikih hrvatskih regija vrlo je aproksimativna i ne izražava sve regionalne nijanse.

Povijest nije samo dionica vremena već i virtualna prisutnost. Mogli bismo se složiti s K. Mannheimom kada kaže da se "povijesni oblici ne mogu stvarati, nego oni rastu iz unutarnjeg centra poput biljke". Taj unutarnji centar je vlastito graditeljsko naslijeđe, a *rast biljke* događa se u ozračju svekolikih novih arhitektonskih događanja: novih funkcionalnih zahtjeva i standarda, novih materijala, opreme i infrastrukture, a ponekad i novih oblikovnih spoznaja. (To je konceptualno dosta jednostavno i prihvatljivo postavljeno, ali u operacionalizaciji i djelatnoj praksi projektiranja vrlo je složeno.) U toj se kompleksnosti nalaze i tragovi vernakularnoga u suvremenoj hrvatskoj arhitekturi obiteljskih kuća.

¹⁸ Vidjeti "ČiP", 5-12/1995. Članovi žirija bili su: B. Gorički, Z. Drempetić-Hrčić, M. Obad Šćitaroci, N. Lipovac, T. Petrinec, H. Auf-Franić, D. Vlahović, kao zamjena Z. Boševski i R. Cottiero.

¹⁹ Anketa je 1988. provedena među članovima Katedre za arhitektonsko projektiranje i među članovima Upravnog odbora DAZ-a, a anketno je pitanje glasilo: "Ova dva objekta izvedena su na otoku Hvaru. Koji se po Vašem mišljenju bolje uklapa u taj ambijent?"

Jadranski prostor	Panonski prostor
Autohtoni materijal	
Materijal kamen	drvo
Tlo more, krš, golet	bregovi, nizine, rijeke
Klima sredozemna: sunce, žega, vjetar svjetliji ugođaj, kontrasti tamno – svijetlo	kontinentalna: kiša, snijeg, magla vlaga sfumato pretapanja
Tradicijaska kuća - jednostavniji osnovni volumen, čišći kubus (manji broj ploha) - tekstura kamenog zida: pravilni, izduženi pravokutnici kamena, klesan spoj ploha u crti	- "reljefiran" gabarit, ponegdje ornament, trake platica ili balvana s uglom na preklop ("hrvatski ugli") ili bez njega ("njemački ugli"), ako ima kamena, nepravilno je slagan
Boja svijetla, sivkastobijela - otvori zaštićeni "kopcima" (škurama)	tarnosmeđa, antracit - otvori bez zaštite
Krov od kamenih ploča malo blažeg nagiba, vrlo male strehe	od drvene šindre ili slame strmijeg nagiba (zbog snijega) istaknute strehe (zaštita drv. stijena)
Katnost kuća je češće katnica, smještena u skupini kuća	kuća je češće prizemnica slobodnostojeća
Vanjski prostori terase s odrinom sular, balatura, dvor	trijem, ganjak, dvorište
Karakteristike nakon pojave novih materijala i formiranja "modernog regionalizma"	
Pokrov žlijebnjak (blijedi, crvenooker) i francuski crijep (crveni) (rani) beton (blijedožučkasti) sivi valoviti salonit (oko 1930)	biber crijep (tamni, zagasito crvene boje) fasadna opeka smeđi eternit (oko 1970)
Zidovi glatka žbuka betonske blokete	bijela "šerana" žbuka blok-cigla
Na otvorima kapci (bijelo ili zeleno obojeno)	drvene eslinger rolete (tamni smeđi bajc)
Gabariti razbijanje gabarita igrom plitkih jednostrešnih i dvostrešnih krovova	masivne krovne kape, krov se spušta na pročelje
Boja krovova crvena, nepravilni kamen za dekoriranje ploha, dimnjaci	tarnosmeđa boja krovova fasadna cigla za dekoriranje ploha
pojačano profiliranje (u betonu) lučnim nadvojima	pojačano profiliranje (u betonu) lučnim nadvojima

Literatura • Bibliography

1. "Arhitektura", br. 1, god. 1952.
2. "Arhitektura", br. 186-188, god. 1983/1984.
3. "Arhitektura", br. 196-199, god. 1986.
4. "ČiP", 361: 492-499.
5. **Čorak, Ž.** (1981), *U funkciji znaka*, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Zagreb.
6. **Domljan, Ž.** (1979), *Arhitekt Ehrlich*, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Zagreb.
7. **Frampton, K.** (1985), *Modern Architecture*, Thames & Hudson, London.
8. **Kampuš, I. – Karaman, I.** (1989), *Tisućljetni Zagreb*, Školska knjiga, Zagreb.
9. *** (1993), *Katalog projekata obiteljskih kuća i zgrada*, "Koprojekt".
10. **Manhajm, K.** (1979), *Ideologija i utopija*, Nolit, Beograd.
11. **Marković, S.** (1992), *Ćiril Metod Iveković*, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Zagreb.
12. **Mohorovičić, A.** (1992), *Graditeljstvo u Hrvatskoj*, Školska knjiga, Zagreb.
13. *** (1981), *Opća enciklopedija*, Leksikografski zavod, sv. 7, Zagreb.
14. *** (1977), *Općinska odluka o tipologiji izgradnje objekata građana, SO Hvar*.
15. ***, "Viesti društva inženira i arhitekata", članci:
  - *O skupljanju građevnih oblika u hrvatskom narodu*, "Hrvatski građevni oblici" broj 1. i 2, godina VI, 1885.
  - *Posavačka seljačka kuća na izložbi u Zagrebu 1891.*, broj 1, godina XIII, 1892.
  - *Građevni oblici hrvatskih seljačkih zgrada*, broj 3, 1904.
  - *Hrvatska narodna kuća*, broj 4, godina XXVI, 1905.
16. **Živković, Z.** (1992), *Hrvatsko narodno graditeljstvo*, I, Ministarstvo prosvjete, kulture i športa - Zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb.
17. **Živković, Z.** (1992), *Hrvatsko narodno graditeljstvo*, II, Ministarstvo prosvjete, kulture i športa - Zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb.
18. **Živković, Z.** (1993), *Hrvatsko narodno graditeljstvo*, III, Ministarstvo prosvjete, kulture i športa - Zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb.
19. **Živković, Z.** (1992), *Aleksandar Freudenreich*, Društvo konzervatora Hrvatske, Zagreb.

Summary • Sažetak**Traditional Elements in 20th c. Croatian Architecture of Single-Family Houses**

The national revival in the nineteenth century encouraged a special interest in traditional rural architecture. In that spirit, research into Croatian forms of architecture was initiated at the turn of the century. Themes and elements of indigenous architecture can be seen on single-family houses designed by some Croatian architects. The two dominant traditions, construction in stone and construction in wood, resulted in elements (silhouette, material, openings) characteristic of family houses in the Adriatic part and in the Pannonian part of Croatia. The sketch of a *house in Trsteno* near Dubrovnik, by Č. Iveković, and the design of the *Freulich house* in Zagreb, by V. Kovačić, are examples of construction in stone and in wood. In the 1930s the group of artists associated with the "Zemlja" movement, although composed of people who promoted modern architecture, also emphasized the character of the home soil and environment. Some designs by D. Ibler (*the Robić, Šišić and Blažeković Villas*) were completely different from his usual flat-roofed modern houses (*Beer, Bauer*). A set of designs after the Second World War (*houses in Bilice, in Kumrovec, on Vis*) also reflected the thirties. The tourist boom in the sixties strengthened interest in the regional, the local, and in the coastal belt this led to many designs of single-family houses with a fragmented volume and an emphasis on roof variety. Massive dark, sometimes fanciful, "caps" appeared in the interior as a sign of the local style. Today almost every slanting roof is experienced as a traditional element, which makes it is easiest to communicate with the sensibilities of the general public through the appearance of the roof. In the overall development of family house architecture, traditional elements were always present, but in different ways - sometimes as direct association, sometimes included in the new vocabulary. The traditional was always needed in the field of single-family houses, but the measure and manner in which it was included often allowed different interpretations and disagreement.

Lenko Pleština

PROSTOR

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK • UDC 71/72

GOD. • VOL. 4(1996)
BR. • NO. 2(12)
STR. • PAG. 133-
ZAGREB, 1996.

srpanj - prosinac • July - December

L. Pleština: Tradicijski elementi ...

Pag. 219-232